



Australian Upadi

Australia cu vawlei cung hmukip in nunphung phun tampi aa dang lianluang mi hna cawh in tlakmi khua ram a si. Australian minung hna cu an ngeihmi phungning le an I hrammi thil hna nih lungrual te in a um ter hna. **Upadi pakhat aa khat mi tangah an um di.** Upadi ning in a daang lianluang mi biaknak zong an biak khawh hna. Australian minung paoh paoh nih an zumhnak le an nunphung za long te in chim phunkhawhnak nawl an ngei. Ma chinchap ah mi vialte nih Australia's nunning nih hin a kan onh ti an I ruah di.

An I ruahmi pawl hna cu:

- zapi hmai ah duh paoh in duhmi chim relkhawhnak nawl
- duh paoh in aa kommi bu ser khawhnak nawl
- duh paoh in duhmi kong ceih awk ah I ton khawhnak nawl
- duh paoh in biaknak phung tial/suai khawhnak nawl
- duh paoh in cawlcanghnak ngeihkhawhnak nawl
- mi pakhat I a luatnak le a sinak kha upatnak pek bak ding
- phunghram/ phunglam Upadi ah biakamnak nawl
- paliman zauk phung a ngeimi a si lai
- miphun ah, biaknak ah, rammi sinak ah, nu le pa kong ah an ngeihmi covo a rual/khat di. Thleidannak a um hrimhrim lo
- nunphung a dannak kha I cohlan piak zia an thiamh di lai
- herhnak a ngeimi cungah dawtnak le zaangfahnak ngeih in bawmhchanh le pom hlawm zia thiamkhawhnak hnga thinlung tha ngeih ding.

Cozah Zung Pawl He I Pehtlai Ning

Australia ramchung na luhbak in cozah nih strick ngai in a dikmi le phungning in tuah mi hmun tam nawnah chek le kherh hlainak an in tuah lai. Zikhawh Phaisa pek a hau lai lo. Pek lo kha na caah a tha. Na pek a si ahucn an upadi na buar khi a va si hnga. Cu bantuk zikhawh pekmi le halmi an um sual a si ahucn cucu sualnak tuahnak he aa pehtlaimi a si caah nanmah hrim nih alnak nawl na ngeih.

Australian palek

Australia ram ah palek cu cozah rian a tuan i mibuu himnak, a thancho khawhnak hnga rian a tuanmi an si. Pengkip le ramkulh kip ah an mah le force an ngei cio. Australia Cozah Federal Palek hi rampi palek taktak cu an si. Upadi an I ser mi zong an mah le umnak ramkulh le peng hauih in an ngei cio hna. Palek cu ram chungah daihnak a umkhawhnak hnga le himnak a um khawhnak hnga a tauntu a si. Sualnak a khamtu an si. Australian Palek Force cu ralkap he pehtlainak an ngei lo. Australia ah palek hi na tih hna awk a si lo. Asinain an bia tu cu ngai hna law upat pe fawn hna.

Australian Upadi Pawl

Australian Upadi pawl cu Australia rammi a si mi paoh le ramchung I a ummi paoh caah a si. Australia i dinfelnak a um kal ningcang cu a luatmi cozah a si. Australian Upadi kongah hal duhmi na ngeih a si ahucn Riantuan piaktu/autu hna kha hal khawh an si, zeitin dah nanmah le na innchungkhar ah cu upadi nih rian a tuan ti kha. Upadi kip hi nanmah le na innchungkhar Australia ah nan nunhimnak le venhimnak caah a si ko.

I Tluknak le Upadi

Australia ahcun mi vialte hi upadi hmaiah kan I khat dih. Australians mi paohpaoh nih aa tluk cio in nawlungeihnak kan ngeih dih (Australian upadi chungah) mi pakhat nih rian siseh, fiamcawnnak lei siseh, umnak ding hmunhma siseh, Biaknak lei luatnak kong ah siseh, mi bawmhnak ah siseh, doctors sinak siseh, hotel ngeitu sinak siseh ngeihkhawhnak nawl kan ngei. A mah nu/pa cu a ho minung hmanh nih thleidannak ngeih in hrem le vuak a tawn awk a si hrimhrim lo:

- nu le pa thleidannak ah
- a miphun sinak ah
- a rammi sinak ah
- a kum ruangah
- a innchungkhar sining ruangah
- fa pawl ruangah
- ramkhel le a biaknak I a ngeihmi a ruahnak ruangah
- dam lonak a ngeih ruang ah tuakhawh lo in a um ruangah
- nu le pa sualnak kong ah duh deuhmi ngeih te hna ruangah

Biaknak le Upadi

Australia nih hin mah biaknak hi ram biaknak siseh timi a ngei lo. Australian minung a si mi paoh nih a mah duh thimnak in a duhmi biaknak a biak khawh. Australia I a ummi biaknak hna cu Christianity, Buddhism, Islam, Judaism, Hinduism le a dangdang hna an um. Australia upadi buaibainak a pek lo paoh paoh a si ahcun a duhmi biaknak a biak khawh. Biaknak nih a tuah mi upadi pawl hna cu Australian Upadi nih a hngalhpi I a pawmmi a si lo. Australia I biaknak paoh nih an ngeih mi phunghram le phunglam cu Australia Upadi nih phungning lo in a chiah.

Buaibianak le Upadi

Mi pakhat cung ah thinhungnak he buaibainak va tuah cu Australian upadi nih a onh lo mi le a kham mi a si. Hriamnam in siseh, bia in siseh mi thuat cu sualnak tuahnak he a pehtlai mi a si caah dantatnak a fak kho. Pa siseh, nu siseh, hngakchia siseh, innchungkhar chung I pakhatthat siseh mi cungah that lo nak na tuah a si ahcun upadi nih a herhning in dantatnak an pek ko lai.

Ramchung le Innchungkhar Kong Buaibainak

Ramchung buainak le innchungkhar buaibainak hna hi Australia cozah nih a ngaithiam lai lo. Hi bantu buaibainak hna cu sualnak he aa pehtlai mi a si caah Australia upadi nih a khammi a si. Nu a si ah pa a si ah mah bantu sualnak a tuahmi an um a si ahcun thongthlak khawh a si. Hi bantu innchungkhar le ramchung buaibainak hna nih hin nu siseh pa siseh an nun can ziaza ah, rian a tuan ngai caah ngandamnak le lawmhnak le himnak hna, a donkhentu thil pakhat a si. Ziaza kan timi hi upa thlu lo hngakchia thlulo in kan sin cio ah a ummi a si. Cu ziaza hna I a telmi tampi lakah cheukhat hna cu mi va nihsawh, va serhsat te hna, a herh lo ah mi va thongh, bengh, hngawng in va dih le a dang dang hna an si. Mah le nunphung hawih in Australia ram ah hin thinhung fawi, in khawh lo le ngaichiatter a fawi mi zong an um. Hi kong ah fiang deuh le tlamtling deuh in theih na duh a si ahcun www.1800RESPECT.org.au ah relchap khawh a si.

Nu le pa ihti duhnak

Australia ah cun kaphnih hnatlaknak le duhnak tel lo in nu le pa ihti I sualnak na tuah ahcun cucu upadi nih a khammi a si. Mah sualnak a tuahmi cu nu thlulo pa thlulo in thongthlak khawh a si. Nu le pa ihti duhnak sualnak cu kan tak pum in a thawk. Mah cu cu nupi zong a si ah va le zong a si ah kaphnih hnatlaknak in ihti ding cu a si. Kapkhat lei nih onhnak pek veve kha a biapi tuk mi cu a si. Hi nu le pa ihti nak I aa tel ve mi pawl hna cu tleihhrem zong a si, cun ihti dingah duhnak tel lo in hnekchih te hna le video I an chiahmi hna zohpi te hna khi an si. Australia ram ah nunphung lei kongah namnehnak a um ahcun an bawm khotu ding riantuan piaktu an um. Hi kong ah tlamtling te in theih na duh a si ahcun:

www.1800RESPECT.org.au ah relchap khawh a si.



Hngakchia Ningcang Lo In Tuah le Upadi

Australia Upadi nih hngakchia cu ningcang lo in le volhpamhnak in an luatnak hnga ven himnak a pek hna. Mah cu hngakchia ningcang lo in tuah cu takpum in siseh, ruahnak in siseh, kha vialte pawl hna cu ningcang lo hngakchia tuah cu a si. Hi hngakchia ningcang lo in tuaitam cu sualnak ngan ngai ah hmuh a si. Cheukhat zawn ahcun, an nu le pa sin in an fa le kha lak in an nun venhimnak ding caah cozah sin ah kalpi khawh hna zong an si. Ngakchia pakhat kha tuaitamnak a tong ko tiah na theih ahcun, asilole tuaitamnak a tong tiin na lunghrin ahcun, a rannak in palek sin ah thawngtheihternak na tuah hrimhrim lai.

Australia ah cun hngakchia kha velh le thongh hna khi disiplin ngeih lo ah ruah a si caah co hlan a si lo. Nu le pa hna nih fa le cawnpiak tik ah a hramhram in si lo in a nemnak te in cawnpiak le chimh hrinhkhawh I zuam hi a biapi ngaimi a si. Fa le zohkhenhnak caah Child Care Centre in siseh, hawi sin in siseh, innpawng in siseh an in bawmhchanh khawh ve. Fa le cawnpiaknak kong ah nu le pa hna cu Councils, social workers, sianginn website hei ti bantu ah zohkhawh a si. A hlei in Chungkhar Fimcawnnak Ca I Australia Cozah Nih A Dirhmi Bu ah a si lai. Hi kong ah fiang deuh in theih kan duh a si ahcun www.aifs.gov.au ah relchap khawh a si.

Nu le pa cu fa le caah a biapi tuk mi tuanvo inn ah a ngei mi an si. Hngakchia hi, kum mah cuzat a si hnu lawngah inn leng lei a chuak lai ti mi Upadi ah a um lo nate in Nu le pa nih tha te in an zohkhenh hna kha an rian hrim hrim a si I nunduhdim le dawh te in an thancho khawh le lawmte in an um khawhnak hna hnga ca zong hi nu le pa tuanvo a si chih.

Namte, Hriamnam Le Upadi

Australia ah hriamnam meithal namte ti bantu pumpak in ngeih hi a strict tak mi a si. Phun dang kan chim a si ahcun cu hna cu pumpak nih ngeih a ngah lo. Mi pakhat nih cu bantu cu ngeih a duh a si ahcun licence a ngeih hrimhrim lai. Namte hna hi a tlangpi deuh in khammi hramnam an si hlei ah mi zapi sin ah chuah luhi ding caah tih a nungmi le phungning lo a si. Cu kong he pehtlai in ramkulh le ramthen karah pehtlai nak an ngeih di hna. Hi kong ah fiang deuh le tlamtling deuh in theih na duh a si ahcun www.ag.gov.au timi kau law 'Crime and corruption'. Ah relchap khawh a si.

Thitumnak Kong le Upadi

Australia ah cun an duhmi minung paoh paoh he I thitum khawh a ngah. Asinain cu nu cu pa cu kum 18 a tlin ta ve cu a hau. Lotheih lo thil hna a um sual a si ahcun 16 in va ngaih nupi thitkhawh a si. Sihmanhsehlaw, cu cu a tonmi thil kong ah court nih nawlpeknak a tuahmi a si lai. Mi pakhat va ngei cio le nupi thi cio pawl hna kha an pahme le an nuhme sinak a si lo le thennak ca an ngeih hlan cu a dang an va/thi kho lo. Cu ti I a ummi hna pawl cu nupi pakhatnak tam a ngeimi tiah kawhauh an si hlei ah phungning in thennak hna a tuah lo I va ngeihthan le nupi thitthan a hmanngmi pawl hna cu thongthlak khawh zong an si.

Australia ahcun mi pakhat kha a mah duhnak tel lo in hramhram in ti chih hna khi sual taktak ah chiah a si. A mah duhnak aa tel hrimhrim a hau. Timhlahm cia mam in khaphnih lungtling te in tuah mi cu hnekchawmmi he cun an I dang taktak tiah mi nih hmuh a si. Timh ciamam in tuah mi puai cu phungning te in pommi puai a si tiah Australia ahcun hmuh a si. Mi phun dang ram dang in hnek chawm in kuatmi le mi pakhat nih tuahpiak chawm mi puai cu Australia ah phungning lo a si tiah pom a si. Man I manh hna zong hi Australia ahcun kan hmanmi nun phung a si lo. Hi kong ah fiang deuh le tlamtling deuh in theih na duh a si ahcun www.1800RESPECT.org.au ah tling deuh in relchap khawh a si.

Nu le Pa Sualnak le Upadi

Australia ah upadi ning in (mi dang pakhat he a duhnak a tel ahcun nu pa sualnak tuahnak nawl) cu rumkulh pakhat le pakhat an i dang cio. South Australia le Tasmania chim lo in a dang ramkulh le peng hna ahcun kum16 cung nu maw pa maw nih nu pa sualnak tuah khawh a si. Queensland ah hin ngeikhath pawl umti nak hi a sang ngai. Duhnak tel lo in nu le pa sualnak tuah cu dantat nak lianpi pek khawh a si.



Kuak, Sahdah, Zuukhmawm le Zuu le Upadi

Australia ramchungah kuak zuk cu vanlawng tual, Cozah Zung le Riantuannak hmunhma hna ahcun onh lo, kham le thluah a si. Dawr cawh lio kuak ramkulh le pengkulh hna zongah zuk, thingtan, bars pawl hna zongah onh an si hna lo. Cu pin ah motor chung l kuak zuk le kum tling lo in kuak zuk hna zong kham le onh lo a si. Kuak zuknak hmun onh can te a um i cu cu zungzal cu a si lo, onh can te lawng ah a si lai.

Kum tling lo pawl sin ah (cucu, kum 18 tang pawl ti duhnak) kuak, zuukhmawmhnapek le tuahterhnazong hi onh a sithiamthiam lo. Ramkulh le pengkulh ah kham le onh lo a sidihngawtko.

Australia ah zu din cu phungning te in onh a si, sihmanhsehlaw, hmunhma thatnak le can tha ngeih lio lawnglawng ah din ei khawh a si. Mi zapi umnak ah zu din le zuar cu onh a si lo. Upadi nih kum tling lo zu dinter le pek cu a khap. Kum 18 tang minung an si ti nak a si cu. Cun kum tling cu in ah dinter siangh a si ve ko na in an himnak le an nun thatnak a donkhantu a si lo nak ding ah zuam piak hna ding, an din sual ia kun tinak a si cu. Hi kong ah tlamtling deuh in theih na duh a si ahcun

- www.quitnow.gov.au
- www.alcohol.gov.au ah tling deuh in relchap khawh a si.

Ritter Tu Thil Pawl le Upadi

Hi bantuk rit hai si pawl hna hi phungning le phunglo ning in an um i cu hna karlak ah a um mi zong a um ve. Cheukhat biapi deuhmi hna cu phungning te in zuar le tuah a si l cheukhat cu zuar hrim khi a onh in an onh lo mi hna an um ve. Cu lak ah cheukhat cu phung lo ning in hman le chuah an um ve hawi. Australia ram chungah kha bantuk zuk hmawm a rak phortu an um sual ahcun an caah dantatnak a um lai i thong tiang thlak khawh an si. Cheukhat hna cu tuah can, zuar can, tuan can ti in a um hna. Tinhmi le ruah mi um lo in mah duh paoh in mi zapi hmai ah na tuah a si ahcun Palek zong nih an in zumh lo a si ahcun chek nak nawl an in ngei lai. Relrin nak zong an in pek ta kho men. Hi kong ah tling deuh in theih na duh a si ahcun www.drugs.health.gov.au ah relchap khawh a si.

Hlennak le Upadi

Mi dang bawmhna a bochan tu pa/nu nih a innchungkhar kong sining kha tha te in le tling te in Minung Rian Depatman (Department of Human Services) le Australia Ngunkhuai Khawlnak Zung (Australian Taxation Office) ah tha te in a chimh lai. A hmanmi a si lo mi lih bia cozah agencies pakhat khat sin ah na chim a si ahcun dantatnak na ing ko lai.

Pumpak le zulhphung

Pumpak kong he pehtlai in Australia nih venhinnak zulhphung a ngei. Khawnmi le chiahmi pumpak kong ah Australia cozah l agencies vialte hna nih pumpak the *Zulhphung 1988* hi an zulh dih lai. Cozah a si lo mi buu tete hna zong nih zeitin dah pumpak kong hi kan hman lai ti an ngei cio hna. Na pumpak na kong lam na duh lo deuh ning in an thanh l an tuah a si ahcun Federal Cozah Riantuannak Bu Pakhat Chung l Mah Lawng In A ummi Chungtel (Office of the Federal Privacy Commissioner) zung ah thawngthanhnak na tuah khawh cawlh. Hi kong hi fiang deuh le tlingdeuh in theih na duh a si ahcun www.oaic.gov.au le kawlnak 'Australian Privacy Principles' ah hin kawh le relchap khawh a si.

Phungning Te In Bawmhna

Phungning tein bawmhna (Legal Aid) cu Australia ramkulh le pengkulh kip ah a um. Hi nih hin pumpak in sihni hna a hlan kho lo mi hna caah a lak in ruahnak cheuhnak le bawmhna zong a pek. Phungning lei bawmhna kong hna theih na duh ah cun na kongtlatu kha na neihniam biknak phungning lei in bawmhna chawnh khawhnak kha hal. Hi kong ah fiang deuh le tlamting deuh in theih le hngalh na duh a si ahcun www.australia.gov.au/content/legal-aid ah hin tling te in relchap khawh a si.

Zohfelnak Tuahtthanmi (Vaupi 2018)



Australian Government
Department of Social Services

Mipeem Caah Tuantu Ramkip Huap Phu nih
Australian Cozah Zatlant Bawmhna Phu
ai-awh in a cawnpiak hna

